

EYYÛBİLER, BAHRİ MEMLÛKLER VE TİMUR DÖNEMİNDE HASTALIK VE ÖLÜM NEDENİYLE SADAKA VERME GELENEĞİ

 TÛLAY YÛREKLİ*

 10.53718/gttad.1099114

ÖZ

İslâmiyet, yoksulu maddi bakımdan iyileştirmek adına bazı kurallar ve yenilikler getirmiştir. Türkler bu kuralları kısa sürede özümsemiştir. Zira öteden beri Türk sosyal yapısının doğasında yardımlaşmak ve paylaşmak gibi değerler mevcuttur. İslam'ın yoksulluğa çözüm olarak getirdiği yeniliklerden biri sadaka olmuştur. Sadaka Türk kültüründe mal üretmek kavramıyla örtüşmektedir. Kaşgarlı Mahmud ve Yusuf Has Hâcib yoksullara yapılan maddi yardımları bu tabirle ifade etmiş ve sürekli cömertliğe vurgu yapmışlardır. Yusuf Has Hâcib ayrıca, hastalıktan kurtulmak, kötü rüyaların etkisinden korunmak, Tanrı'nın rızasını kazanmak gibi bazı durumlar için sadaka verilmesini önermiştir. Dede Korkut hikâyelerinde sadaka geçmekte olup baş ve gözün kefareti ve dileklerin gerçekleşmesi için verilmektedir.

Türk devlet adamları uygun gördükleri her vakit sadaka dağıtmaya özen göstermiştir. Bununla birlikte bu gelenek genelde doğum ve sünnet gibi kutlamalarda, günahlardan arınmak ve korunmak için, kutsal aylarda, dini bayramlarda ve günlerde, kabir ziyaretlerinde, matem vakitlerinde, hastalık ve şifa zamanlarında uygulanmıştır. Ayrıca bu son iki durumda kimi hükümdarlar memluk ve cariyelerini özgür kılmış, vergileri kaldırmış veya düşürmüştür, borçlunun borcunu ödemiş, mahkûmları serbest bırakmıştır. Müslüman Türk hanedan üyeleri ayrıca, Mekke ve Medine fakirlerine yüklü miktarlarda pek çok sadaka göndermiş, hac yollarının bakımı, hacıların güvenliği, hacılara erzak ve su teminini gönüllü olarak üstlenmiştir.

Müslüman Türk devlet adamları gelenekte sadakanın kişiyi hastalıklardan koruduğu ve belayı def ettiği inancından ötürü hastalık vakitlerinde bu âdeti yerine getirmiştir. Eyyübî, Memlûk ve Timur dönemi bu geleneğin yürürlükte olduğu en canlı dönemlerdendir. Eyyübî Devleti'nin kurucusu Selahaddin Eyyübî, kardeşi el-Âdil, el-Melikü'z-Zâhir, Hama hâkimi el-Melik el-Mansur Nâsireddin Muhammed, El-Melikü'l Muazzam Şerefüddin İsa b. el-Âdil, el-Eşref Musa b. Âdil bu geleneği uygulayan Eyyubi hükümdarlarındandır. Memlûk sultanlarından Melikü'z-Zâhir Baybars, Kalâvun ve Kalâvun ailesi ve emirler bu geleneği muhafaza etmiştir. Memlûk sultanları iyileştiklerinde emirleri ve diğer devlet adamları tarafından tebrik edilmiş, Kahire'de ve Mısır'da şenlikler düzenlenmiş, hilâtlar dağıtılmıştır.

Müslüman Türk devlet adamları ölünün ruhu için sadakalar dağıtmıştır. Memlûklerde dağıtılan sadaka dışında sadakadan sayılan, cenaze önüne halk tarafından yağmalanması için kefaretlar hazırlanmıştır. Timur kendi aile fertlerinin mateminde yukarıdaki gelenekleri yerine getirmiştir. Timur, oğlu Cihangir'in, kızı Tagayşah Aka Beg'in, eşi Dilşad Aga'nın, ablası Kutluk Türkan'ın ve babasının hatunu Kadak Hatun'un yaşlarını tutmuş ve ruhları için yoksullara yemekler vermiş, sadakalar vermiştir. Selçuklu sultanları ve İlhanlılar da matem sırasında bu geleneği tatbik etmiştir. Müslüman Türk devlet adamları ölüm yıl dönümü nedeniyle de aynı usulleri icra etmişlerdir. Timur'un ve Şehzade Muhammed Sultan'ın ölüm yıl dönemlerinde sadakalar dağıtılmıştır.

Biz bu çalışmada Eyyübîler, Bahrî Memlûkler ve Timur dönemi temelinde Türk hanedanlıklarında hastalık ve matem zamanlarında sadaka dağıtma geleneği konusunu değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Hastalık, Ölüm, Sadaka, Bahrî Memlûkler, Eyyübîler, Timur.

*Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Aydın/TÜRKİYE, E-Posta: tulayyurekli@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-5529-7388.

EYYÛBİLER, BAHRİ MEMLÛKLER VE TİMUR DÖNEMİNDE HASTALIK VE ÖLÛM NEDENİYLE SADAKA VERME GELENEĞİ

THE TRADITION OF ALMSGIVING IN THE TIMES OF DISEASE AND DEATH IN THE PERIOD OF THE AYYUBIDS, BAHRI MEMLUKS, AND TIMUR

ABSTRACT

Islam has brought some rules and innovations to eradicate poverty. Turks adopted the rules in a short time. Because there have always been values such as helping and sharing in the nature of Turkish social structure. One of the innovations that Islam brought as a solution to poverty is almsgiving. This innovation was compatible with the tradition of mal ületmek (sharing of goods) in Turkish culture. Kaşgarlı Mahmud and Yusuf Has Hacib expressed financial aid to the poor with that phrase and always emphasized generosity. Yusuf Has Hacib mentions about situations that require giving alms. The sadaqa is mentioned in the stories of Dede Korkut as well. The Oghuzes give alms for the atonement of the head and eye and for the fulfillment of wishes.

Turkish elites were quite eager to give alms whenever they saw fit. However it was generally applied in celebrations such as birth and circumcision, in religious holy months, eids and days, in times of sickness, healing and mourning, to be purified and protected from sins. In addition some rulers freed mamluks and jariyas (female slaves), abolished or reduced taxes, paid the debtor's debt, and released the prisoners. Muslim Turkish dynasties also sent large quantities of alms to the poor of Mecca and Medina and were voluntarily undertaking the maintenance of pilgrimage routes, the safety of pilgrims, and the provision of food and water to the pilgrims.

The Ayyubid, Mamluk, and Timurid periods are among the most vivid periods when the tradition of distributing alms during illness and mourning was in effect. Selahaddin Ayyubi, the founder of the Ayyubid State, his brother al-Adil, al-Melikü'z-Zahir, al-Malik al-Mansur Nasıreddin Muhammed who is the ruler of Hama, El-Melikü'l Muazzam Şerefüddin İsa, el-Eşref Musa b. Adil are among those who practiced this tradition. Mamluk sultans such as Melikü'z-Zâhir Baybars, Kalâvun and Kalâvun family and amirs preserved this tradition as well. When the Mamluk sultans and amirs recovered, they were congratulated by their amirs and other statesmen, the festivities were held in Cairo and Egypt, and robes of honour were distributed. Muslim Turkish statesmen gave alms, slaughtered sacrifices, and gave food for the soul of the dead. Apart from the alms, expiations were prepared for the looting by people.

Timur kept the traditions mentioned above in the mourning of his family members. Timur mourned the deaths of his son Cihangir, his daughter Tagayşah Aka Beg, his wife Dilşad Aga, his older sister Kutluk Türkan and his father's wife Kadak Hatun, and gave food and alms to the poor for their souls. Seljuk sultans and Ilkhanids also practiced this tradition for the soul of death. They also performed these customs on the anniversary of the death like the anniversary of Timur and Şehzade Muhammed Sultan.

In this study, we will have addressed almsgiving in times of sickness and mourning in Turkish dynasties on the basis of the Ayyubids, Bahri Mamluks and Timurid periods.

Keywords: İllness, Death, Almsgiving, Bahri Mamluks, Ayyubids, Timur.

GİRİŞ

İslâmiyet yoksulluğu ortadan kaldırmak için bir takım yenilikler getirmiş ve maddi açıdan yeterli güce sahip olanları yoksula yardım etmeye teşvik etmiştir. Bu kurallar Türkler tarafından çabucak benimsenmiştir. Bunun altında Türklerin devlet anlayışı, sosyal hayatı ve karakteri yatar. Türk devlet anlayışında “açı doyurma, çıplağı giydirme” bir kaide idi. Sosyal hayatta boy düzeni olduğundan bireysel yoksulluk yoktu ve yoksulluğun çaresini topluca aranırdı.¹ Türkler paylaşmanın, konukseverliğin, konu komşunun iyiliğini istemenin önemini biliyor, cimriliği kötülük, cömertliği iyilik sayıyordu. Nitekim Kaşgarlı “*insanların en kötüsü Barsganlılardır zira pintilerdir*”² der. Yusuf Has Hâcib de eserinde “*Erkek o kimsedir ki, bin arzusunu bulur ve ondan mertçe yüz çevirir. Yedirir, içirir ve malını fakirlere/çıgayka dağıtarak, Tanrıya can ve gönülden ibâdet eder*”³ diyerek yoksula yapılan mal yardımını alpliğin erdemlerinden sayar.

İslâmî bir gelenek olan sadaka benzeri uygulamalar Türk kültüründe mevcut idi. Türkler yoksula “yarlıg”⁴, “çıgayka”,⁵ yoksullaşana da “yunçıdı”⁶ diyordu. Türkler dilenciye “koldaçı”,⁷ “umduçı”,⁸ kapı kapı dolaşan dilenciye de “karaçı”⁹ derdi. O halde Türkler dilencilere, ihtiyaç sahiplerine birşeyler veriyordu. Nitekim

¹ Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 152.

² Kaşgarlı Mahmud, *Divanu Lüğati't-Türk*, C. I, çev. Besim Atalay, TTK, Ankara 1986, s. 439.

³ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev. Reşit Rahmeti Arat, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2008, s. 611.

⁴ Kaşgarlı, *age*, C. III, s. 42.

⁵ Ögel, *age*, s. 153.

⁶ Kaşgarlı, *age*, C. III, s. 303.

⁷ Kaşgarlı, *age*, C. I, s. 417.

⁸ Kaşgarlı, *age*, C. I, s. 141.

⁹ Kaşgarlı, *age*, C. I, s. 445.

Karşgarlı “barça” kelimesini açıklarken “*dilenciye bin ceviz borcumdur; bunun hepsiyle beraber ona dayanması için bir de deynek veririm*” savını örnek olarak vermektedir.¹⁰ Kaşgarlı ayrıca, “ületti” kelimesini açıklarken “O yoksullara para üleştirdi”¹¹ demektedir ki Kutadgu Bilig’de de yoksula mal vermek hep Türkçe “ületmek” fiiliyle ifade edilmiştir.

Yusuf Has Hâcib sadakanın (mal ületme) dağıtılması makbul olan durumlarla ilgili önerilerde bulunmaktadır. Bu önerilere göre, hastalıklardan şifa bulmak,¹² kötü rüyanın şerrinden korunmak,¹³ Tanrı’nın rızasını kazanmak,¹⁴ günahlardan arınmak için¹⁵ ve ölünün ruhu için yoksullara sadaka verilmelidir. Bu sonuncu durumda yani matem münasebetiyle ayrıca ölü aşı verilmeli ve fakirlere gümüş ve ipekli kumaşlar dağıtılmalıdır.¹⁶ Hâcib’in matem haricindeki önerilerinin İslâmî bilgiye dayandığı açıktır.

Dede Korkut’ta sadaka geçmekte olup baş ve gözün kefareti¹⁷ ve dilekler için dağıtılmaktadır. Oğuzlar dileklerinin kabul olması için adaklar verip aç doyurmakta, çıplak giydirmekte, borçluyu borcundan kurtarmakta, kara elbiseli dervişlere adaklar vermekte, umanına bekleyenine yemekler yedirmekte,¹⁸ ulu yollar üzerinde fakirlere aş veren imaretler yapmaktadır.¹⁹ Büyük belaların savuşturulmasının hemen akabinde ise köleler ve cariyeler *baş etrafında çevrilip* azat edilmektedir.²⁰

Türk devlet adamları uygun gördükleri her vakit sadaka dağıtmakla birlikte bilhassa dinî kutsal aylarda, bayramlarda ve günlerde, çeşitli kutlamalarda ve kabir ziyaretlerinde sadakalar vermiştir. Müslüman Türk devlet adamları samimi bir Müslüman olarak sadaka hususunda oldukça cömert bir tavır sergilemiştir. Örneğin Tolunoğlu Ahmed Mısır’da avlanırken tesadüfen bulunan binlerce dinarı hayır ve sadaka için harcamıştır. Ayrıca kendisi her gün 100 dinar sadaka verir, mutfağında her gün bin dinar harcanır, sadakaları Dımaşk, Irak, el-Cezire, Sugur, Bağdat, Haremeyn ve diğer yerlere ulaşırdı.²¹ Gazneli Mahmud da çok cömert olup hesap edilemeyecek ölçüde sadaka verirdi. Zekatları, bahşişleri ve ihsanları dışında, her gün sabah namazı sonrası elli Herat altını dağıtırdı. Ayrıca o, günah sayılan fiiliyatlarının karşılığı olarak da binlerce sadaka dağıtırdı. Şebânkâreî onun bir ayda üç kez şarap içme alışkanlığı olduğunu, her içmeye karar verdiğinde üç gün boyunca içtiğini, içmeye başlamadan önce bir milyon dirhem sadaka verdiğini ve içmeyi sonlandırınca da aynısını yaptığını kaydetmektedir.²² Yine o, 1007 senesinde Karahanlılarla arasında vuku bulan savaş sırasında askerlerinin bir çoğunun öldüğünü görünce Tanrı’dan yardım istemiş, adaklar adanmış, sadakalar vereceğine yemin etmiş idi.²³ Gaznelilerin çağdaşı Büyük Selçuklu sultanları ve devlet adamları sadaka konusunda son derece eli açık davranmıştır. Sultan Alp Arslan her sene Ramazan ayında yoksullara Belh’te dört bin, Merv, Herat ve Nişabur’da bin ve kendisinin bulunduğu yerde de on bin altın sadaka dağıtırdı. Divanında fakirlerin isimleri ve maaşları kayıtlı idi. Bunun dışında, sarayında fakirlere yemek dağıtan bir aşhane bulunuyordu.²⁴ Nizamülmülk ise Ramazan’da askerler âlimler ve fakirlerle birlikte iftar sofrasına oturur, pek çok sadaka verir,²⁵ başkalarını da sadaka vermeye teşvik ederdi. Bir keresinde onun tavsiye ve isteği üzerine Save’nin zenginlerinden biri kısa bir süre içinde seksen bin altın sadaka olarak vermişti.²⁶ Melikşah pek çok münasebetle sadaka dağıtmıştır. 466 (1074) yılında İsfahan’da Ramazan ayında,²⁷ veziri Nizamülmülk ile birlikte Kûfe’de Hz. Ali ve Hz. Hüseyin’in türbelerini ziyareti sırasında,²⁸ 1087 yılında kendisinden sonra oğlu Ahmet adına hutbe okunması²⁹ ve oğlu Muhammed’in doğumu sebebiyle fakirlere mal dağıtmış, mahkûmları serbest bırakmıştır.³⁰

¹⁰ Kaşgarlı, *age*, C. I, s. 439.

¹¹ Kaşgarlı, *age*, C. I, s. 214.

¹² Yusuf Has Hâcib, *age*, s. 271.

¹³ Yusuf Has Hâcib, *age*, s. 753.

¹⁴ Yusuf Has Hâcib, *age*, s. 373.

¹⁵ Yusuf Has Hâcib, *age*, s. 277

¹⁶ Yusuf Has Hâcib, *age*, s. 164.

¹⁷ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, MEB, İstanbul 1971, s. 56, 81-82.

¹⁸ Ergin, *age*, s. 19,107.

¹⁹ Ergin, *age*, s. 132.

²⁰ Faruk Sümer, *Oğuzlar*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1972, s. 414.

²¹ İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu’z-Zâhire*, C. III, Dâru’l kutubi’l Mısriyye, Kahire 1932, s. 7-8.

²² Şebânkâreî, *Mecma’u’l Ensâb*, çev. Fahri Unan, TTK, Ankara 2021, s. 47.

²³ Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mirhând, *Ravzatu’s-Safâ, Gazneliler Ravzatu’s-Safâ*, çev. Erkan Göksu, Kronik Kitap, İstanbul 2017, s. 69.

²⁴ El-Hüseyinî, *Ahbârü’l-Devleti’s-Selçukiyye*, çev. Necati Lugal, TTK, Ankara 1999, s.21, 38; Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi İbnü’l Adim Bugyetü’t-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, TTK, Ankara 1982, s. 22; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, çev. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 65, 118; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009, s. 192.

²⁵ Sevim, *age*, s. 56.

²⁶ Sevim, *age*, s. 47.

²⁷ El-Hüseyinî, *age*, s. 40.

²⁸ Ahmed b. Mahmud, *age*, s. 152; Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 1955, s. 111.

²⁹ Sevim ve Merçil, *age*, s. 114.

³⁰ Ahmed b. Mahmud, *age*, s. 28.

EYYÛBİLER, BAHRİ MEMLÛKLER VE TİMUR DÖNEMİNDE HASTALIK VE ÖLÜM NEDENİYLE SADAKA VERME GELENEĞİ

Müslüman Türk hanedan üyeleri Mekke ve Medine'ye pek çok sadaka göndermiş ve adeta bu iki kutsal mekânı sadakaya boğmuştur. Kirman hâkimi Sultanşah gözlerinin sıhhatine kavuşması ve kardeşlerinin ve kendisinin hapisten kurtuluşunun şükranesi olarak adamlarından Esterabadi'ye Mescidi Haram'da harcamak üzere 30 bin altın dinar vermiş, Esterabadi bununla Mescidi Haram'ın onarımına muhtaç yerlerini yaptırmış ve paranın birazını da Mekke ve Medine fakirleri arasında dağıtmıştır. Esterabadi ayrıca, Harun Reşid'in eşi Zübeyde'nin yaptırdığı suyunu onartmış, uzun zamandır çıplak kalmış bulunan Kâbe'yi Hint'te işlenmiş beyaz bir örtü ile örtürmüştür.³¹ Usâme İbn Munkız, Mekke ve Medine'deki fakirlere gönderilmek üzere Kıpçakoğullarının elinde bulunan Kerkük Kale'sinin mahzenindeki giysilerden söz eder.³² İbn Cübeyr, Türkiye Selçukluları ve Zengî ailesine mensup kadınların hac yolcularının rahatı ve Mekke ve Medine fakirleri için gönderdikleri sadakalardan övgüyle bahseder.³³ İbn Battûta, İlhanlı Ebû Said'in gönderdiği yardımların büyüklüğünü "o kadar çok sadaka verdiler ki, Mekke'de altının değeri düştü" sözleriyle ortaya koyar.³⁴ Eyyûbî ve Memlûk sultanları da kutsal mekânlara gönderdikleri yardımın yanı sıra hac ziyaretleri esnasında verdikleri sadakalarla haklı bir üne kavuşmuştur.

1. Hastalık ve Ölüm Münasebetiyle Verilen Sadakalar

Müslüman Türk devlet adamları İslâmi gelenekte sadakanın ömrü uzattığı, belaları def ettiği ve günahlardan kurtardığı düşüncesine dayanarak hastalık vakitlerinde sadakalar dağıtmıştır. Selahaddin Eyyûbî'nin Musul'u üçüncü kez kuşatmasının akabinde Ramazan ayında tutulduğu hastalığı boyunca pek çok sadaka dağıttığı bilinmektedir. İbn Vâsıl dağıtılan sadakanın büyüklüğünü "ülkesinde fakara ve miskinlerden sadakasının ulaşmadığı kimse kalmamıştır" sözleriyle ifade eder.³⁵ El-Âdil de ölümüne neden olan hastalığı sırasında "üzerindeki elbiseleri dahi çıkarıp sadaka olarak dağıtmış, atını muhtaçlara vermiştir."³⁶ Eyyûbîler sadaka dağıtmanın yanı sıra hastalıkları sırasında ölüme yaklaştıklarını hissedince memlûklerini azat etmiş, vergileri iptal etmiş veya düşürmüş, borçluyu borcundan kurtarmış ve mahkûmları serbest bırakmıştır. El-Melikü'z-Zâhir³⁷ ölmeden (ö. 613/1216) az evvel hasta yatağında, 100 memlûk ve 100 cariyeyi azat etmiş ve bunlardan bazılarını birbiri ile evlendirmiş ve vergilerin çoğunu düşürmüştür.³⁸ El-Melikü'l-Muazzam Şerefüddîn İsa b. el-Âdil'in (ö. 624/1227) ölümle sonuçlanan hastalığı sırasında hem bu gelenekler yerine getirilmiş hem de sadaka olarak verilmek üzere ayrıca bin dinara bir at satın alınmıştır.³⁹ El-Eşref Musa b. Âdil (ö. Muharrem 635/Ağustos-Eylül 1237) amansız hastalığı esnasında 200 memlûk ve cariyeyi hür kılmış ve bol miktarda sadaka dağıtmış, "meşayih ve fukardan elde ettiği elbiselerle kendisi için bir kefen hazırlamıştır".⁴⁰ Yine aynı şekilde, Hama hakimi el-Melikü'l-Mansur Nâsireddin Muhammed⁴¹ (Ö.Şevval 683 /Aralık-Ocak 1284-1285) ölmeye yakın, bütün memlûklerini ve cariyelerini hürriyetine kavuşturmuş ve buna ek olarak hapisanedekilerin çıkarılmasını vasiyet etmiştir.⁴²

Kaynakların bollaşmasına bağlı olarak Memlûk sultanlarının hastalanmaları ve iyileşmeleri sebebiyle dağıttıkları sadakalar ve iyileşmelerini takiben uyulan âdetlerle ilgili elimizde daha çok örnek bulunmaktadır. Fakat Memlûklerde devletin temeli memlûklere dayandığı için Eyyûbîlerde olduğu gibi bunların azad edilmesine rastlanmaz. Memlûk sultanları arasında hastalığı nedeniyle sadaka dağıttığına dair ilk kayıt, Melikü'z-Zâhir Baybars'a aittir. Sultan 663 yılı Ramazan (Haziran-Temmuz 1265) ayının sonlarına doğru hastalanmış ve bu münasebetle fakirlere birçok mal dağıtmıştır.⁴³ Sultan Kalâvun bir iki kez hastalanmıştır. Sultan ilk kez, Nisan 1263'te Kerek seferi sırasında attan düşmesi sonucu rahatsızlanmış ve bir müddet Gazze'de tedavi görmüştür.⁴⁴ Sultan ikinci kez, 675 (1276) yılında Dimaşk'ta bulunduğu sırada hastalanmıştır. Sultan bu defa kulunçtan muzdarip olmuş ve Nureddin Mahmud b. Zengî tarafından yapılan Nûriyye Hastanesi'nden getirilen ilaçlarla tedavi görmüştür. Sultan iyileştikten sonra bu hastaneyi ziyaret etmiş ve yoksulların ücretsiz faydalanacağı böyle bir hastane yaptıracağına dair adakta bulunmuştur.⁴⁵ Kalâvun'un bu rahatsızlıkları dolayısıyla sadaka dağıtım

³¹ Ali Sevim, *Mir'âtü'z-Zamân Fi Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, TTK, Ankara 2011, s. 196; Ahmed b. Mahmud, *age*, s. 127.

³² Usâme İbn Munkız, *İbn Munkız Haçlılara Karşı*, çev. Selahattin Hacıoğlu, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul 2006, s. 250.

³³ İbn Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, çev. İsmail Güler, Selenge Yayınları, İstanbul 2008, s. 131-132, 142, 174.

³⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, C. I, çev. Sait Aykut, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000, s. 236.

³⁵ İbn Vâsıl, *Muferricu'l-kurûb fi ahbâri Benî Eyyûb*, tahkik: Cemâleddin Şeyyal, Kahire 1957, C. II, s. 172-173.

³⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. XVII, s. 72. Sadaka niyetine at verilmesi Memlûklerin sonlarına kadar sürmüştür. Bu geleneğin kime ait olduğunu tespit edemedik.

³⁷ El-Melikü'z-Zâhir Gâzî b. Salâhiddin Yûsuf b. Eyyûb.

³⁸ İbn Vâsıl, *age*, C. III, s. 239.

³⁹ Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, C. XLV, tahkik: Omer Abdusselam Tedmuri, Dâru'l-kitâb el-Arabî, Beyrut 1998, s. 23.

⁴⁰ İbn Kesîr, *age*, C. XVII, s. 231.

⁴¹ El-Melik el-Mansur Nâsireddin Muhammed İbn el-Melik el-Muzaffer Takıyuddin Omer b. Şahanşah

⁴² İbn Vâsıl, *age*, C. IV, s. 77; İbn Kesîr, *age*, C. XVII, s. 596.

⁴³ Makrîzî, *es-Sulûk li-ma'rifeti duveli'l-mülûk*, C. II, tahkik: Muhammed Abdulkâdir 'Atâ, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1997, s. 27; Adam Sabra, *Poverty and Charity in Medieval Islam Memlûk Egypt*, 1250-1517, Cambridge University Press 2000, s. 56.

⁴⁴ Ramazan Şeşen, *Sultan Kalavun ve Oğlu el-Melikü'l-Eşref Devri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s. 13.

⁴⁵ Eşref Buharalı, "Üç Türk Hükümdarının Yaptığı Üç Sağlık Kurumu: Tolunoğulları, Zengiler ve Memlûklerde Sağlık Hizmetleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25/ 40, Ankara 2006, s. 32; Serkan Özkan, *Bahrî Memlûkler Döneminde Tıbbî Faaliyetler (1250-1382)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 2021, s. 24.

dağıtmadığına ilişkin kaynaklarda bir bilgiye rastlamamış olmakla birlikte oğlu es-Sâlih'in yakalandığı dizanteriden (Recep 687/Ağustos 1288) kurtulması için sadakalar verdiğini fakat oğlunun kısa bir süre sonra vefat ettiğini biliyoruz.⁴⁶ Sultan en-Nâsır Muhammed b. Kalâvun hastalık ve şifa vakitlerinde bolca sadaka dağıtmış, borçtan dolayı hapis yatanları borçlarını ödedikten sonra serbest bırakmıştır. İbn ed-Devâdârî onun Zilkade 711 (Mart-Nisan 1312) tarihinde hastalanıp iyileştikten sonra 1000 dinar çıkarıp hapisyanede borçtan dolayı yatanları borçlarını ödedikten sonra serbest bıraktığını ve iyileşmesinin şerefine Eyvan'da sofraların kurulduğunu, emirlere, komutanlara ve ayanlara hilatler giydirildiğini ve Sultan'ın ölen askerlerin iktalarını yetimlerine sadaka olarak dağıttığını kaydeder.⁴⁷ Sultan, Şaban 715 (Ekim-Kasım 1315) tarihinde gene hastalanmış, günlerce yatmak zorunda kalmış, nihayetinde iyileşmiş ve bu münasebetle Kahire ve Mısır süslenmiştir. Makrîzî onun iyileştiği gün hamama girdiğini, başının tamamını tıraş ettiğini ve bu nedenle emirlerinin ve en-Nâsırıyye memlûklerinin de başlarını tıraş ettiklerini, Sultan'ın o gün askerlere saç kuyruklarını salmayı yasakladığını söylemektedir.⁴⁸ Sultan'ın bir defasında da incinen elinin iyileşmesi nedeniyle Kahire'de şenlik düzenlenmiştir. İbn Battûta bu şenliğe şahit olmuştur. Şenlik sebebiyle Kahire'de tüccarlar çarşılarını süslemiş, dükkânların önüne nefis kumaşlar, ipek elbiseler asmıştır.⁴⁹ Sultan son kez Zilhicce 741 (Mayıs-Haziran 1341) tarihinde hastalanmış, hastalığı biraz hafifleyince sadakalar verilmiş ve Kahire ve Mısır'da şenlikler düzenlenmiş fakat bir süre sonra vefat etmiştir.⁵⁰ Makrîzî düzenlenen şenlikler hakkında şunları söylemektedir:

“... Kahire'nin ve Mısır'ın süslenmesi duyuruldu ve eğlence erbabı Kale'de toplandı, çarşılardaki ekmekler toplandı ve 1000 adet gömlek yapıldı. Sultan bunları ve pek çok malı sadaka olarak dağıttı. Emirler Sultan'ın iyileşmesine sevinerek ziyafetler ve eğlenceler düzenledi. Emir Meliktimur el-Hicazi, At Pazarı'nda ateşler yaktı ve Sultan da onu ayakta izledi. Halk her taraftan sultanı görmek için toplandı. Doğu Arapları atlarıyla ve develer üzerinde taşınan kubbeleriyle geldi ve Kale'nin altında mızrak oyunu oynadı. Rikâbe, köpek bakıcılar, ustalar ve taşçılar gösteriler yapmak, oyunlar oynamak için At Pazarı'na geldiler ve sonra emirlerin evlerini dolaştılar ve onlardan hilatlar aldılar. Dümbelekçiler (tablekiyye) gerçekten çok şey elde etti. Tabilhane mihtârının eline 80 bin dirhem geçti, eğlence erbabının eline geçenin ise haddi hesabı yoktu”.⁵¹

El-Melikü's-Sâlih İmâdeddin İsmail b. en-Nasır Muhammed Rebiülevvel 743 (Ağustos Eylül 1342) tarihinde hac hazırlığı sırasında hastalanmıştır.⁵² Makrîzî 743 senesi Rebiülahir ayında (Eylül/Ekim 1342) Sultan es-Salih İmâdeddin'nin hastalandığını ve annesinin, el-Eşref Küçük'ün annesi Ordu'yu sultana sihir yapmakla suçladığını, bundan ötürü Ordu'nun mal varlığına el konulduğunu, cariyelerinin de hadiseyi itiraf etsin diye dövüldüğünü, biraz zaman geçince sultanın iyileştiğini ve bu münasebetle Kahire ve Mısır'ın süslendiğini söylemektedir.⁵³ Sultan'ın iyileşmesinin şerefine ayrıca mahkûmlar serbest bırakılmış ve pek çok sadaka bağışlanmıştır.⁵⁴ El-Eşref Şaban⁵⁵ ise uzun süren hastalığı sırasında bazı vergileri kaldırmak suretiyle tebasına iyilikler yapmıştır. İbn İyâs Safer 775/Temmuz-Ağustos 1373 tarihinde Şeyhu'l İslâm el-Bulkinî ve kadilkudatın Sultan'ı hasta yatağında ziyaret ettiğini ona “ *mezalimi kaldırırsan şifa bulursun, şarkıcı vergisi ile emlak alım satımından alınan vergiyi kaldır*” deyince onun da cevaben yakında hepsini kaldıracağını söylediğini kaydetmektedir.⁵⁶ Memlûk sultanları yalnızca kendileri için değil kimi emirlerinin sağlığına kavuşması için de sadakaya başvurmuştur. Sultan Zeyneddin Hâccî, emirlerinden Argun el-Kâmilî hastalanınca (Safer 747/Mayıs-Haziran 1346) emiri için endişelenerek ona sadaka olarak vermesi için otuz bin dinar ve bir de at göndermiştir. Emirlerden Argun el-Alâî yine ona sadaka olarak dağıtılmak üzere on bin dirhem göndermiş ve mahkûmları serbest bırakmıştır.⁵⁷

Memlûk emirleri aynı usulu takip etmiştir. Sultan en-Nâsır Muhammed b. Kalâvun'nun vekili Kadı Kerimüddin yakalandığı hastalıktan iyileşince (Safer 723/Şubat-Mart 1323) Mansûrî hastanesinde Rebiülevvel ayında yoksullara sadakalar dağıtmıştır.⁵⁸ Memlûk devlet adamlarından İbn Zebûr da kırk gün süren hastalıktan sonra iyileşince (Zilhicce 750/Şubat-Mart 1350) otuz bin dinar sadaka vermiş ve mahkûmlardan bir kısmını salıvermiştir.⁵⁹ Emir Sargıtmış ise hem hastalığı sırasında hem de iyileşince sadaka vermiştir. Makrîzî, Sargıtmış'm sultan el-Melikü's-Sâlih Selahaddin'nin annesine İbn Zebûr'un vakıflarından Yedi Ka'at olarak bilinen evi söz verdiğini fakat kadilkudatın buna karşı çıkınca üzüntüden hastalandığını (Safer 754 /Mart-Nisan

⁴⁶ Makrîzî, *age*, C. II, s. 206-207; Sabra, *age*, s. 57.

⁴⁷ İbn ed-Devâdârî, *Kenzu'd-Durer ve Camiu'l-Gurer*, C. IX, tahkik: Hans Robert Roemer, Kahire 1960, s. 236, 237-238.

⁴⁸ Makrîzî, *age*, C. II, s. 506.

⁴⁹ İbn Battûta, *age*, C. I, s. 48, 57.

⁵⁰ Makrîzî, *age*, C. III, s. 298; İbn Tağrıberdî, *age*, C. IX, s. 161-162.

⁵¹ Makrîzî, *age*, C. III, s. 299.

⁵² İbn Tağrıberdî, *age*, C. X, s. 94.

⁵³ Makrîzî, *age*, C. III, s. 381.

⁵⁴ İbn Tağrıberdî, *age*, C.X, s. 94.

⁵⁵ El-Eşref Şaban b. Hüseyin b. Muhammed b. Kalavun.

⁵⁶ İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr fî vekâi'd-duhûr*, C. 1/2, tahkik: Muhammed Mustafa, Kahire 1982, s. 122.

⁵⁷ Makrîzî, *age*, C. IV, s. 25; Sabra, *age*, s. 57.

⁵⁸ İbn Kesîr, *age*, C. XVIII, s. 224.

⁵⁹ Makrîzî, *age*, C. IV, s. 110.

EYYÛBİLER, BAHRİ MEMLÛKLER VE TİMUR DÖNEMİNDE HASTALIK VE ÖLÜM NEDENİYLE SADAKA VERME GELENEĞİ

1353) ve bu münasebetle yoksullara mal dağıttığını, mahkûmları serbest bıraktığını söylemektedir. Emir iyileşince Kale'den kendi yaptırdığı medresesinin yanındaki İstablina/âhuruna inmiş ve iyileşmesine binaen pek çok malı yine sadaka olarak vermiştir.⁶⁰

Hastalık nedeniyle sadaka verme geleneği Burcî Memlûkleri zamanında da sürmüştür. Sultan Berkûk ilk sadakasını yakalandığı hastalıktan kurtulmak amacıyla Muharrem 792 (Ağustos-Eylül 1389-1390) tarihinde,⁶¹ ikinci (Şaban 794 /Haziran-Temmuz 1392)⁶² ve üçüncü sadakasını (Zilhicce 800 /Haziran-Temmuz 1399) yakalandığı hastalıklardan kurtulduktan sonra,⁶³ son sadakasını da ölümüne neden olan hastalığı sırasında dağıtmıştır.⁶⁴ Sultanın ilk dağıttığı sadakanın miktarı bilinmemekle birlikte ikinci sadakası bin dinar,⁶⁵ üçüncü sadakası iki yüz elli bin altın dinar,⁶⁶ son sadakası dullar, yetimler ve yaşlılara vermiş olduğu sadakalar hariç 14.996 altın dinardır.⁶⁷

Diğer Müslüman-Türk hakimleri de bu geleneğe uymuştur. Makrîzî, Muharrem 736 (Ağustos/Eylül 1335) tarihinde kaydettiği hadiseler arasında Kahire'ye İlhanlı Ebû Said'in hastalandığını ve bu nedenle pek çok sadaka dağıttığı, Musul, Bağdat ve Tebriz'de mükus vergisinin kaldırılmasını emrettiği haberinin ulaştığını söylemektedir.⁶⁸ Emir Timur'un da hastalıkları sırasında ailesi ve devlet adamları sadaka dağıtmıştır. Timur bu hastalıklarından birine 792 yılı (1389-1390) baharında Deşt-i Kıpçak seferi için Taşkent üzerinden Hocend'e geçip Şeyh Maslahat Hocendi'nin mezarını ziyaret ederek oradaki fakirlere 10 bin sadaka verdikten sonra birden yakalanmıştır. Timur kırk gün süren bu hastalıktan sonra iyileşmiş ve şükür maksadıyla herkes maddi durumuna göre sadaka vermiştir.⁶⁹ Timur 1392 yazında Buhara'da tekrar hastalanmış ve bu nedenle eşleri ve çocukları evliyaların türbelerini ziyaret edip pek çok sadaka dağıtmış, atlar, koyunlar çıkarıp fakirlere üleştirmişlerdir.⁷⁰ Timur ayrıca, Şam'dayken kendisini öldürmek üzere Memlûkler tarafından gönderilen Haşhaşilerin yakalanmasından sonra kurtuluşunun bir şükranesi olarak sadaka vermiştir.⁷¹

Müslüman Türk devlet adamları ölünün ruhu için matem vakitlerinde ve kabir ziyaretlerinde sadakalar dağıtmıştır. Necmeddin Eyyûb'un, Sultan Kalâvun'un ve oğlu Sultan en-Nâsir Muhammed'in ruhları için pek çok sadaka verilmiştir.⁷² Memlûklerde cenazenin önünde mevta'nın kefareti de yer alırdı. Kefaret yiyecek ve hayvan ve diğer şeylerden oluşur, âdet gereği cenazenin önünde ilerken halk tarafından yağmalanırdı. 873 yılı Ramazan (Mart-Nisan 1469) ayında Kayıtbay'ın dört yaşındaki oğlu Seyyidi Ahmed ve sonra da altı yaşındaki kızı Sittu Çerâkise'nin cenazeleri kefaretle kaleden çıkarılmıştır.⁷³ 916 Ramazan (Aralık 1510) ayında ölen Atabeg Kırkmas'ın ekmek, hurma ve koyunlardan oluşan kefareti de cenazesinin önünde çıkarılmıştır. Atabeg'in cenazesi Sultan Hasan Camii'ne yaklaşınca kefaretle halk tarafından yağmalanmış ve cenazenin geçtiği birkaç mekanda üzerine gümüşler saçılmıştır.⁷⁴ Timur ve ailesi⁷⁵ de ölünün ruhu için bağışlarda bulunmuştur. Timur oğlu Cihangir'in,⁷⁶ kızı Tagayşah Aka Beg'in,⁷⁷ eşi Dilşad Aga ve ablası Kutluk Türkan'ın,⁷⁸ babasının hatunu Kadak Hatun'un⁷⁹ vefatlarına üzülmüş, yaslarını tutmuş ve ruhları için yoksullara yemekler vermiş, sadakalar dağıtmıştır. Hanzade hanımın oğlunun⁸⁰ ve Emir Timur'un cenazesinde de çok miktarda sadaka verilmiştir.⁸¹

⁶⁰ Makrîzî, *age*, C. IV, s. 177.

⁶¹ İbn Tağrıberdî, *age*, C. XII, s. 91; Sabra, *age*, s. 56.

⁶² İbn İyâs, *age*, C. I/2, s. 453; Sabra, *age*, s. 57.

⁶³ İbn İyâs, *age*, C. I/2, s. 509.

⁶⁴ Makrîzî, *age*, C. V, s. 442; İbn Tağrıberdî, *age*, C. XII, s. 101, 103, 104; İbn İyâs, *age*, C. I/2, s. 525; Sabra, *age*, s. 56.

⁶⁵ İbn İyâs, *age*, C. I/2, s. 453; Sabra, *age*, s. 57.

⁶⁶ İbn İyâs, *age*, C. I/2, s. 509.

⁶⁷ Makrîzî, *age*, C. V, s. 442; İbn Tağrıberdî, *age*, C. XII, s. 101, 103, 104; İbn İyâs, *age*, C. I/2, s. 525; Sabra, *age*, s. 56.

⁶⁸ Makrîzî, *age*, C. III, s. 195.

⁶⁹ Şerefüddin Ali Yezdî, *Emîr Timur (Zafername)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 184.

⁷⁰ Yezdî, *age*, s. 198; Nizamüddin Şâmî, *Zafername*, çev. Necati Lugal, TTK, Ankara 1987, s. 154.

⁷¹ Yezdî, *age*, s. 356.

⁷² İbn Kesîr, *age*, C. XVII, s. 671; C. XVII, s. 313; Makrîzî, *age*, C. III, s. 295; Tülay Yürekli, "Memlûklerde Matem Geleneği", *TAD*, C.41/S.71, 2022, s. 230.

⁷³ İbn İyâs, *age*, C. III, s. 30.

⁷⁴ İbn İyâs, *age*, C. IV, s. 197.

⁷⁵ Timur, Musul'da Circis ve Yunus peygamberlerin ve uğradığı yerlerde önem atfettiği şeyhlerin kabirini ziyareti esnasında bolca sadaka vermeyi adet edinmiştir. Yezdî, *age*, s. 232, 269, 293, 321, 325; Şâmî, *age*, s. 177. Emir Timur'un zaferleri, karşılanması, aile üyeleriyle bir araya gelişi ve doğum dolayısıyla gene sadakalar verilmiştir. Timur Deşti Kıpçak'tan zaferle Semerkand'a dönünce (1391), şehirdeki şehzadeler onu karşılamaya çıkmış, hediyeler sunup sadakalar dağıtmış ve akabinde şenlikler düzenlenmiştir. Yezdî, *age*, s. 196. Timur'un Mazendaran'ı fethi haberini Semerkand'a ulaşınca (05.11.1392) habercilere hediyeler verilmiş, yoksullara efendilere yaraşır şekilde sadaka dağıtılmıştır. Bu zafer sonrası Timur'un yanına giden aile fertleri Dede Korkut'ta olduğu gibi sadakaları başları etrafında çevirerek fakir ve yoksullara dağıtmıştır. Yezdî, *age*, s. 202-203. Saray Mülk Hatun, Tuman Aga ve şehzadelerin hanımları Timur'un yanına, İsfahan civarına geldiklerinde saçılar saçıp hediyeler ve sadakalar dağıtmıştır (Haziran 1393). Yezdî, *age*, s. 216. Emir Şahruh'un oğlunun doğumu münasebetiyle gene pek çok sadaka verilmiştir.

⁷⁶ Yezdî, *age*, s. 115.

⁷⁷ Yezdî, *age*, s. 132.

⁷⁸ Yezdî, *age*, s. 139; Şâmî, *age*, s. 109.

⁷⁹ Yezdî, *age*, s. 181-182.

⁸⁰ Yezdî, *age*, s. 412; Şâmî, *age*, s.329-330

Halil sultan Semerkant'ta Timur için matem düzenlemiş, herkes tekrar kara elbiseler giymiş, atlar, koyunlar, sığırlar kesilerek birkaç gün yemek ve tatlı verilmiş, Timur'un şahsi nekkâresi kısa bir süre çalındıktan sonra parçalanmıştır.⁸² Ölüm yıl dönümlerinde de aynı âdete uyulmuştur. Şehzade Muhammed Sultan'ın ölüm yıl döneminde (13.03.1404) koyunlar, atlar kesilerek yemekler hazırlanmış, seyyid, eşraf, ulema ve diğer herkes münasip yerlere oturtularak yemekler verilmiş, yoksullara sadakalar dağıtılmıştır.⁸³ Timur'un ölüm yıl dönümünde de kurbanlar kesilmiş ve esirler serbest bırakılmıştır. Schilterberger esirlerin serbest bırakılma sebebini şöyle açıklamaktadır:

“Şunu da bildirmem gerekir ki ölümünden(Timur'un) itibaren bir yıl süre ile geceleri mezarından ahu figanlar geliyordu. Mezarını bekleyen hocalar bu sesleri açık seçik duyuyorlardı. Timur'un arkadaşları, bu şikâyetlerin sona ermesi için büyük kurbanlar kestiler fakat fayda etmedi. Hocalar aralarında görüşüp oğluna gittiler ve ondan, babasının diğer ülkelerde tutsak aldığı bütün esirlerin, özellikle başkentte olanların serbest bırakılmasını dilediler. ...Oğlu bunların hepsini serbest bıraktı, bu yapılar yapılmaz müteveffanın şikâyetleri kesildi”.⁸⁴

Ölü ruhu için sadaka dağıtma geleneği diğer Müslüman Türk hanedanlarında da vardır. Gazneli Sultan Mesud hem babası Gazneli Sultan Mahmud'un hem de büyük babası Sebüktegin'in mezarlarını ziyareti sebebiyle çevredekilere on bin dinar sadaka dağıtmıştır.⁸⁵ Selçuk sultanı I. İzzeddin Keykavus babasının,⁸⁶ Sultan Alaaddin Keykubad da Bahaeddin Veled'in vefatı sonrası fakirlere adaklar adamıştır.⁸⁷ Sultan Olcayto 7 Muharrem 704 (11 Ağustos 1304),⁸⁸ 10 Rebiülevvel 704 (11 Ekim 1304)⁸⁹ ve 25 Zilkade 704 (19 Haziran 1305) tarihlerinde ağabeyi Gazan Han'ın kabrini ziyaret edip sadakalar dağıtmıştır.⁹⁰ Bulgan Hatun da kocası Gazan'ın türbesini ziyareti (24 Rebiülahir 707/23 Ekim 1307) esnasında sadakalar vermiş, dervişlere ihsanlarda bulunmuştur.⁹¹ Olcayto'nun mateminde de fakir kimselere sadakalar verilmiştir.⁹² Babür'ün vefatından sonra ise kutsal günlerde mezarında merasimler düzenlenmiş, iki yıldan fazla bir süre sabah bir sığır, iki koyun beş keçi, akşam da beş keçi olmak üzere pişirilip mezarında fakirlere dağıtılmıştır.⁹³

SONUÇ

Türkler yoksula yardım etme ilkesini öteden beri bünyesinde barındırdığı için İslamiyet'in bu konuda getirmiş olduğu kural ve ilkeleri kolaylıkla kabul etmiştir. Sadaka da bunlardan biridir. Türkler sadaka anlamında mal üretmek tabirini kullanmıştır.

Müslüman Türk devlet adamları ihtiyaç sahiplerine sadaka dağıtma konusunda oldukça cömert bir tavır sergilemiştir. İstedikleri her vakit bu geleneği yerine getirmiş olmakla birlikte genellikle kutsal günlerde ve aylarda, kabir ziyaretlerinde, matem münasebetiyle, çeşitli kutlamalarda, hastalık ve şifa vakitlerinde bu geleneği yerine getirmiş, bunun yanı sıra kimi zaman vergileri kaldırmış veya düşürmüş, kimi zaman da mahkûmları serbest bırakmıştır. Eyyubilerde bunlara ek olarak memlukler ve cariyeler azat edilmiştir.

KAYNAKÇA

1-Ana Kaynaklar

AHMED B. MAHMUD, *Selçuknâme*, çev. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018.

EL-HÜSEYNÎ, *Ahbârrü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lugal, TTK, Ankara 1999.

GÜLBEDEN, *Hümayunnâme*, çev. Abdürrab Yelgar, TTK, Ankara 1987

İBN ARABŞAH, *Acâibu'l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2012.

İBN ED-DEVÂDÂRÎ, *Kenzu'd-Durer ve Camiu'l-Gurer*, C. IX, Hans Robert Roemer, Kahire 1960.

⁸¹ Yezdî, *age*, s. 450.

⁸² Yezdî, *age*, s. 462; İbni Arabşah, *Acibu'l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2012, s. 378. Eski Türklerde Tanrı tamir edendir. Türkler bu dünyada olanların öteki tarafta tersi olacağına inanırlardı. Bu nedenle ölüye ait eşyaları kırarlardı. Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK, Ankara 1986, s. 184-185.

⁸³ Yezdî, *age*, s. 425.

⁸⁴ Johannes Schilterberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, çev. Turgut Akpınar, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 83.

⁸⁵ Şebânkâreî, *age*, s. 56.

⁸⁶ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2014, s. 398.

⁸⁷ Ahmet Eflâkî, *Menâkibu'l-arifin, Ariflerin Menkıbeleri*, C. I, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973, s. 125.

⁸⁸ Derya Örs, *Tarih-i Olcayto (İnceleme ve Çeviri)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 1992, s. 73.

⁸⁹ Örs, *agt*, s. 82.

⁹⁰ Örs, *agt*, s. 84-85.

⁹¹ Örs, *agt*, s. 111.

⁹² Hüseyin Peyrovi Milâni, *Ebü Said Bahadır Han (1316-1335)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1971, s. 59.

⁹³ Gülbeden, *Hümayunnâme*, çev. Abdürrab Yelgar, TTK, Ankara 1987, s. 139.

EYYÛBİLER, BAHRİ MEMLÛKLER VE TİMUR DÖNEMİNDE HASTALIK VE ÖLÜM NEDENİYLE SADAKA VERME GELENEĞİ

- İBN BATTÛTA, *İbn Battuta Seyehatnamesi*, C. I-II, çev. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
- İBN CÛBEYR, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, çev. İsmail Güler, Selenge Yayınları, İstanbul 2008.
- İBN İYÂS, *Bedâi'z-zuhûr fî veķâii'd-duhûr*, C. I-V, tahkik: Muhammed Mustafa, el-Heyetu'l-Mısıryetu'l-amme li'l-kitâb, Kahire 1982.
- İBN KESÎR, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. I-XXI, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turki, Dâru Hicr, Cize 1997-1999.
- İBN TAĞRÎBERDÎ, *En-Nucûmu'z-Zâhire*, C. I-XVI, tahkik: Cemâleddin Şeyyâl, Fehîm Muhammed Şâlût, İbrahim Ali Tarhan, Cemal Muhammed Mahrez, Dâru'l-kutub el-Mısıryye, Kahire 1929-1972.
- İBN VÂSİL, *Muferricu'l-kurûb fî aħbâri Benî Eyyûb*, C. I-V, tahkik: Cemaleddin Şeyyâl ve Hasaneyn Muhammed Rebi, Kahire 1953-1977.
- JOHANNES SCHÛLTERBERGER, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, çev. Turgut Akpınar, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.
- KAŞGARLI MAHMUD, *Divanu Lügati't-Türk*, C. I-IV, çev. Besim Atalay, TTK, Ankara 1985-1986.
- MAKRÎZÎ, *es-Sulûk li-ma'rifeti duveli'l-mülûk*, C. I-VIII, tahkik: Muhammed Abdulkâdir 'Atâ, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1997.
- MUHAMMED B. HÂVENDŞÂH B. MAHMÛD MÎRHÂND, *Ravzatu's-Safâ, Gazneliler Ravzatu's-Safâ*, çev. Erkan Göksu, Kronik Kitap, İstanbul 2017.
- MUHARREM, Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, MEB, İstanbul 1971.
- NİZAMÜDDİN ŞÂMÎ, *Zafername*, çev. Necati Lugal, TTK, Ankara 1987.
- ÖRS, Derya, *Tarih-i Olcayto (İnceleme ve Çeviri)*, Ankara Ün Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1992.
- SEVİM, Ali, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi İbnü'l Adım Bugyetü't-taleb fî Tarihi Haleb (Seçmeler)*, TTK Yayınları, Ankara 1982.
- ŞEBÂNKÂREÎ, *Mecma'u'l Ensâb*, çev. Fahri Unan, TTK, Ankara 2021.
- ŞEREFÜDDİN ALÎ YEZDÎ, *Emîr Timur (Zafername)*, Selenge Yayınları, çev. Ahsen Batur, İstanbul 2013.
- ÛSÂME İBN MUNKİZ, *İbn Munkiz Haçlılara Karşı*, çev. Selahattin Hacıoğlu, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul 2006.
- YUSUF HAS HÂCİB, *Kutadgu Bilig*, çev. Reşit Rahmeti Arat, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2008.
- ZEHEBÎ, *Tarihu'l-İslâm*, C. XLV, tahkik: Omer Abdusselam Tedmürî, Dâru'l-kitâb el-Arabi, Beyrut 1998.
- ### 2-Araştırma Eserler
- BUHARALI, Eşref, "Üç Türk Hükümdarının Yaptırdığı Üç Sağlık Kurumu: Tolunoğulları, Zengiler ve Memlûklerde Sağlık Hizmetleri", *Tarih Araştırmaları Degisi*, 25/40, 2006, ss.29-39.
- İNAN, Abdulkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK, Ankara 1986.
- MÎLÂNÎ, Hüseyin Peyrovi, *Ebû Said Bahadır Han (1316-1335)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1971.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.
- ÖZKAN, Serkan, *Bahrî Memlûkler Döneminde Tıbbî Faaliyetler (1250-1382)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 2021.
- SABRA, Adam, *Poverty and Charity in Medieval Islam Memlûk Egypt, 1250-1517*, Cambridge University Press, 2000.
- SEVİM, Ali ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 1955.
- SÜMER, Faruk, *Oğuzlar*, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara 1972.
- ŞEŞEN, Ramazan, *Sultan Kalavun ve Oğlu el-Melikü'l-Eşref Devri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018.

TÜLAY YÜREKLİ

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009.

TURAN, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.

ZENGİN, Murat, “Melikü'l-Muzaffer Zeyneddin Haccî Döneminde Memlükler”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20, 2018, s. 357-373.

ZENGİN, Murat, “Sultan Selâhaddin Sâlih Döneminde Memlükler”, *Tarih Okulu Dergisi*, 34, Nisan 2019, s. 313-332.

**EYYÛBİLER, BAHRİ MEMLÛKLER VE TİMUR DÖNEMİNDE HASTALIK VE ÖLÜM
NEDENİYLE SADAKA VERME GELENEĞİ**